

Митрополит Мардарије није — Македонац, а штампар Пахомије није — екавац

У своме обимном дјелу „Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века“ (Београд 1950, стр. 746), рађеном по исписима Д-ра Михаила Гавриловића из Архиве за пропаганду вјере у Риму, академик Д-р Јован Радонић објавио је и доста драгоцених података за црногорску историју. Ту је прилично материјала и о црногорском митрополиту Мардарију из XVII вијека. На четири своја писма из 1640 и на једноме своме писму из 1645 Мардарије се овако потписао:

1) „Јас (!) епискуп кир Мардарије от предел македонских, от земље Црне Горе, от манастира Цетиња... Смирени у Христу слуга Мардарије, владика црногорски и свега приморја“ (Старине XXV, 167—168; *Римска курија*... , 147; *Историски записи X/2*, 410),

2) „Ја епискуп кир Мардарије от земље Црне Горе от манастира Цетиња... Епискуп Мардарије“ (Старине XXV, 168—169; уп. *Римска курија*... , 147—148),

3) „Episcopus Montisnigri et totius orae maritimae“ (*Римска курија* 147; *Историски записи X/2*, 410),

4) „Мардарије бискуп цетињски“ (*Римска курија* 180).*)

На основу прве и једине познате титуле митрополита Мардарија, у којој стоји да је он „от предел македонских“, не узимајући у обзир јасно даље опредјељење „от земље Црне Горе, от

*) Ни у своме дјелу „Римска курија“, ни у своме чланку у „Историским записима“ професор Радонић није навео титулу митрополита Мардарија из једног његовог писма папи, које је сигурно из почетка 1640 године, а објављено је још 1817 године у седмом тому познатог дјела „Илирикум сакрум“. То је писмо поново дословно објавио др Никодим Милаш и о њему каже ово: „Писмо је на латинском језику, и та околност води нас у искушење да посумњамо, да ли га је Мардарије и прочитао, а написано је оно у чистом куријалистичком римском стилу, који показује вјешто перо лица, које га је састављало“ (Д-р Милаш, Свети Василије Острошки, Дубровник 1913, 29; цео текст писма на стр. 92—94). Мардаријева титула у томе писму гласи: „Mardarius Dei gratia Episcopus Macedoniae, patriae Magni Alexandri, Montisnigri in Monasterio D. Ioannis Cernovichii in Campo Cetinae ad confinium Cathari...“ (Ibidem, 92). Ова титула доиста доказује да је тачна Милашева горња констатација, јер писац не само што Мардарију није навео тачно име („Мардерије“!), већ није ни знао што у митрополитовој титули значе ријечи „от предел македонских“!

манастира Цетиња“, професор Радонић је закључио да је Мардарије поријеклом *Македонац*. Тај свој закључак Радонић је 1950 године само узгредно нагласио, јер каже: „Рекао сам раније да се *Македонац*, епископ Мардарије, пустио у преговоре с Римом ради своје личне користи, јер је за се тражио исту ону плату коју су примали и римокатолички бискупи. . .“ (*Римска курија* 148; курзив је мој у цијелом чланку — Р. Ј. Д.).

У прошлој свесци *Историских записа* објавио је професор Радонић посебан чланак о митрополиту Мардарију. То је, углавном, исти материјал који је о њему објавио 1950 г. у дјелу *Римска курија*, али је нарочито наглашено Мардаријево поријекло, пошто чланак носи наслов „О *Македонцу* Мардарију, владици цетињском у првој половини XVII века“ (*Историски записи* X/2, 406—412). Ту, између осталог, професор Радонић пише: „Не зна се тачно када је Мардарију *Македонцу* издао патријарх Пајсије синђелију на упражњену епископију цетињску. Биће свакако да је Мардарије добро платио за синђелију патријарху Пајсију, који се вазда тужи на „нуждна времена. . .“ Синђелија патријарха Пајсија за новопостављенога цетињског епископа Мардарија није се сачувала, али у једном његовом писму, о коме ће даље бити више речи, он о себи овако говори: „Јас епискуп кир Мардарие от предел македонских, от земље Црне Горе, от манастира Цетиња“. . . Не знамо тачно када је Мардарије стигао у своју епархију, која га је дочекала са неповерењем и забринутошћу*). Али биће, по свој прилици да је онамо стигао током 1636 године. . .“ (*Историски записи* X/2, 407—408).

Из Радонићевих излагања, дакле, излази, да су средином XVII вијека била два црногорска митрополита са именом Мардарије, од којих је први био *Македонац*, а други *Црногорац*. Да је без основа „доказ“ о поријеклу „првога“ од тих Радонићевих митрополита, Мардарију „Македонцу“, који је професор Радонић нашао у његовим ријечима да је „от предјел македонских“, па чак и да није одмах иза тих ријечи додао да је „от земље Црне Горе, от манастира Цетиња“, има небројено података. Ево само неколика позната научна резултата по томе питању:

Вук Караџић је још 1857 године објаснио, да је војвода Божидар Вуковић на својим књигама означавао да је Подгорица „в предјелех македонских“ због тога, што „су се *Маћедонија* српски звале све земље народа нашега, као што се и у народној пјесми. . . Бурађ Смедеревац зове краљ од *Маћедоније*“ („Скупљени граматички и полемички списи“, Београд 1896, 376):

*) Професор Радонић је 1950 г. писао на основу извјештаја мисионара Леонардија, који је годинама био у Црногорском Приморју и често долазио на Цетиње, ово: „Епископ Мардарије, каже он (тј. Леонарди) у једном писму секретару Инголију, *ужива велико поштовање својих једноверника, нарочито монаха и свештеника. . .*“ („Римска курија“, 127), а сада, на основу истих извора, пише да га је епархија „дочекала са неповерењем и забринутошћу. . .“!

Д-р Драгутин Анастасијевић, дугогодишњи универзитетски професор, пише на једном мјесту о Македонији и ово: „Од 15 века име *Македонија*, бар у југословенским споменицима, срећемо и у широком значењу скоро целог Балкана на северу од Грчке и Јегејског Мора, тако да се име *Македонија* при том даје и данашњој Бугарској, Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини“ (Станојевићева *Енциклопедија* II, 647). Тај исти закључак и скоро истим ријечима налазимо и у дјелима једног од најпознатијих југословенских научника, Јована Цвијића („Српски књижевни гласник“ од 1 фебруара 1904, 211 и Цвијићеви „Говори и чланци“ I, Београд 1921, 131). Један од познатих југословенских историчара изнио је неколико примјера значења ријечи „от предјел македонских“ и овако то објашњава: „Охридска архиепископија успела је, не знамо тачно кад, да српску цркву потчини својој власти. Све српске епархије под Турцима дошле су у њену јурисдикцију и отуд је име Охрида и Македоније постало у српским земљама изузетно популарно... Ово проширење географског појма Македоније дошло је, несумњиво, по том обухватању целог српског подручја под власт охридске македонске цркве“ (Д-р В. Ђоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, 310).

Ја ћу те примјере изнијети и допунити, јер су неопходно потребни за разјашњење питања о коме је ријеч у овоме чланку:

1520 г. пише војвода Божидар Вуковић, који је родом из Подгорице (данашњег Титограда), да је дошао у Венецију „от отачаства мојега от земље Диоклитискије, еже јест в *предјелех македонских* от града нарицајемаго Подгорица“ (Јб. Стојановић, *Глагољема Подгорица* (Ibidem, бр. 494, стр. 161);

1537 у другој својој штампаној књизи Божидар Вуковић Подгоричанин каже за себе: „Аз грјешни Божидар Вуковић, отачаством от Диоклитије еже јест в *предјелех македонских*“ (Ibidem, бр. 486, стр. 156);

1538 опет каже Божидар Вуковић у трећој својој књизи: „Аз грјешни Христу раб Божидар Вуковић отачаством от диоклитиских странах, в *предјелех македонских*, от града сушчу глагољема Подгорица“ (Ibidem, бр. 494, стр. 161);

1615 калуђери познатог црногорског манастира Мораче кажу у једном запису да је њихов манастир „в области херцеговској в западних странах, в *предјелјех македонских*“ (Ibidem, бр. 1030, стр. 286);

27 јануара 1712 шаље владика Данило Петровић Његош једно писмо руском цару Петру Великом, које је сачувано само у италијанском преводу, а при дну писма, поред датума, стоји: *Scritto da Montenegro nella regione di Macedonia* (докуменат се чува у Архиву САН, а употријебио сам га по препису Д-ра Г. Станојевића, који га је уступио Јевту Миловићу за публикување);

1712 г. и даље, послије повратка из Црне Горе, потписује се на својим писмима руски пуковник Михаило Милорадовић „полковник и кавалер македонски“, а такав натпис има и на своме печату („Сказанія о родѣ дворѣнѣ и графовѣ Милорадовичей“, Санктпетербургѣ 1873, стр. 24);

15 децембра 1714 г. издат је у Бечу пасош црногорском митрополиту Данилу Петровићу Његошу за одлазак у Русију и у сачуваном руском преводу тога пасоша стоји да је владика Данило „*бискуп из Македоније... са Цетинѣа*“ („...что обьявитель сего Данилѣ Раѣцкии, бискупѣ изѣ Македонѣи, изѣ собору подѣ титломѣ Рожества Пресвятыя Дѣвы Марѣи, во Цетинѣ...“). Руским црквеним људима није такав текст био нимало стран, па су преводу митрополитовог пасоша дали овакав наслов: „Переводѣ сѣ проѣзжаго указа бискупу Данилу Радцкому, изѣ Македонѣи вѣ Россію посланному длѣ испрошенія милостыни на построеніе вѣ Цетинѣ (Черной Горѣ) монастыря“ (Ст. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотека — *Споменик* LIII, 1922, 56);

8 септембра 1742 шаљу црногорски главари једно писмо руској царици, у коме излажу народне потребе, па исто почињу овим ријечима: „Ми нижепоименованије војеначалници, књази, капитани, војеводи, офицери и прочије вјерније слуги, који јесми православнаго греческаго исповједанија, синови цркви восточној, који се обрјетајемо в земљи сербској в предјелје македонском, т. ј. в Скандарији, Черној Горје и Приморју...“ (Марко Драговић, Материјали за историју Црне Горе времена митрополита Данила, Саве и Василија Петровића — *Споменик* XXV, 2);

10 маја 1744 одговорила је руска царица на горње писмо црногорских главара и своју грамату шаље „Благородним и почтеним господам сербскијех земелѣ в Македонији и Скандарији, Черној Горје и Примориј монтегегринскаго народа губернаторам, војеводам, књазем и капитаном...“ (Ib. 7);

25 маја 1752 митрополит Сава и црногорски главари препоручују руској царици митрополита Василију и детаљно излажу „*нужду и воздыханије в сих странах македонских* уже глубоко падшаго славено-сербскаго государства под игом агарјанскаго ига, страждущаго православија...“ (Ib. 9).

Мислим да није потребно даље наводити, јер се сигурно и из ових података може непобитно утврдити да је црногорски митрополит Мардарије из средине XVII вијека био исто толико „Македонац“, колико и Подгоричанин Божидар Вуковић сто година прије њега и црногорски митрополити и народни главари сто и више година послије њега. Црногорски митрополит Мардарије није, дакле, могао прецизније означити своје поријекло но у својој титули: „*Ја епископ ктѣ Мардарије од предјела македонских, од земље Црне Горе, од манастира Цетинѣа*“.

Колико је и у вријеме митрополита Мардарија, као и прије и послије средине XVII вијека, био раширен појам „от предјел македонских“ навешћу само неколика случаја:

1538 писао је штампар Божићара Вуковића јерођакон Мојсије да је „от манастира глагољемаго *Дечанол*, иже јест в *странах македонских*“, док изрично наглашава да је поријеклом из Будимља, близу манастира Шудикове („Записи и натписи“, бр. 494, 162);

1566 биљежи један калуђер *херцеговачког манастира Завале*, да се његов манастир налази „у *странама македонским*“ (Вл. Ђоровић, Историја Југославије, Београд 1933, 310);

1569 и 1570 штампар Которанина Јеролима Загуровића Јаков пише, да је „от *пределех македонских* од места зовом *Софија*“ (бр. 683, стр. 211), односно „от *предјелех македонских*, от *мјеста нарицајем Софија*“ (бр. 685, стр. 212), а 1570 каже само да је „родом от *мјеста нарицајема Софија*“ (бр. 700, стр. 216);

1661 били су у Јерусалиму неколика калуђера из Сарајева. па су записали да су дошли „от *предел македонски*, от земље Босне, от *мјеста Сарајева*, отачаство наше Захлмија, зовом *Херцеговина*. . .“ (бр. 1573, стр. 389);

народни пјесник је чак и Смедерево убројио у „предјеле македонске“, јер у пјесми „Смрт војводе Каице“ налазимо и ове стихове: „Подиже се господине краљу *Од прекрасне од Македоније*, *Из питома мјеста Смедерева*“, док за деспота Ђурђа Бранковића у истој пјесми стоји: „Здраво краљу *од Македоније!*. . .“

Да црногорски митрополит Мардарије није дошљак, могло се утврдити и из досад објављених докумената. Наиме, још 9 септембра 1625 г. откупио је цетињски владика Рувим с братијом Цетињског манастира један млин на Ободу, који су били „притисли Турци“, а у своје вријеме био га је поклонио цркви Свете Госпође на Цетињу Ђураћ Црнојевић. Докуменат о томе откупу потписали су разни свједоци, па је међу њима и цетињски игуман Мардарије (Ј. Томић, Политички однос Црне Горе према Турској 1528—1684, *Глас САН LXVIII*, 70, нап. 128). Равно послије двије године, 9 септембра 1627, приложио је Вучета Вукманов из Добрског Села Цетињском манастиру своје имање, а један од свједока на томе документу опет је цетињски игуман Мардарије (Д. Вуксан, Историска грађа из епохе владика из разних племена — *Записи XVII*, 99). 8 јула 1629 приложила је Герана Стијепова Цетињском манастиру своју баштину, па је опет један од свједока на томе документу цетињски игуман Мардарије (*Записи XVII*, 100 — 101).

Мислим да не може бити сумње у то, да је овај чести свједок на документима Цетињског манастира из времена владике Рувима његов наслједник владика Мардарије, о коме је ријеч у овоме чланку, и да је он сигурно изабран за митрополита црно-

горског исто онако као што је то рађено прије и послје Мардарија, а није га нико послао нити могао послати за владика црногорског при познатој организацији црногорских племена и познатог факта, да у Црној Гори никада није било црквених функционера дошљака, па ни онда када су у другим српским крајевима црквом управљали дошљаци Фанариоти.

Има и један важни директни доказ да митрополит Мардарије није био никакав дошљак, а он се налази такође у дјелу професора Радонића *Римска курија*. Наиме, сâм професор наводи оригиналне архивске извјештаје и писма католичких мисионара, из којих се види да је митрополит Мардарије „упутио, негде половином јануара 1640, у Рим два своја калуђера и *свога синовца*“ (Нав. дјело 131). Сам овај податак био би довољан за доказ да је Мардарије био Црногорац, јер је очигледно да он као калуђер и владика није водио собом из Македоније фамилију и „свога синовца“, нити су познати такви случајеви из историје православне цркве и живота њених монаха.

У досад познатим документима помиње се владика Мардарије од 1637 године. По документима које је објавио Јован Томић Мардарије се помиње први пут почетком јула (по н. к.) 1637 (*Глас LXVIII*, 72—75), док је у Радонићевом дјелу први помен о њему у акту од 21 децембра 1637 године (*Римска курија* 127; упор. Д. Вуксан, Каталог зетских и црногорско-приморских епископа и митрополита — *Записи XIV*, 73). Мардарије је, по Радонићу, био на митрополитској столици на Цетињу свега десет година. Професор Радонић о томе пише сљедеће:

„Када је преминуо епископ Мардарије још за живота старог патријарха Пајсија, дакле негде 1647 године, засео је на столицу епископа цетињскога архиђакон Висарион који је, као и епископ Мардарије, пливао римским водама. Нерад да прекида с Римом, од кога се ваздан надао новчаној помоћи, стари патријарх Пајсије, гоњен невољом, пристао је да архиђакон Висарион седне на столицу цетињског епископа. Али када се, како је речено, усљед акције папе Иноценца X у корист Млетака, ситуација изменила на штету римокатолика, осетило се то и у Црној Гори. Епископ Висарион најиме, писао је из Маина на млетачкој територији, 14 марта 1654, папи Иноценцу X да су га Турци изагнали са Цетиња и цркве у Црној Гори порушили. . . Дobar организатор и велики противник римокатолика, усто добро гледан од турских власти, патријарх Максим (1655—1681) прегао је, убрзо по доласку на власт, да организује православу цркву у Црној Гори. Он се зауставио на Црногорцу Мардарију из села Корнета из Љешанске Нахије, издавши му синђелију на црногорску епископију. То је, дакле, онај Мардарије, који се у години 1659 спомиње као епископ Црне Горе“ (*Историски записи X/2*, 412).

Из наведеног текста излази:

1) да је владика Мардарије умро прије мјесеца новембра 1647 године,

2) да је нови владика Висарион постављен такође прије новембра 1647, јер је патријарх Пајсије умро 2 или 3 новембра 1647 (*Римска курија* 185 и 301),

3) да владика Висарион није био митрополит послје 14 марта 1654 године, јер су га тада „Турци изагнали са Цетиња“,

4) да се од 1659 године помиње у документима нови црногорски митрополит, опет под именом Мардарије, али он је, по Радонићу, *поријеклом Црногорац*.

Ови се закључци, међутим, никако не могу одржати, јер се из аутентичних докумената очигледно види:

1) да је владика Мардарије, и то баш овај „Македонац“ професора Радонића, живио и послје 1647 године и био црногорски митрополит,

2) да је Висарион био цетињски епископ и послје 14 марта 1654, иако је тада писао папи: „... јесам прегнан от престола мојега от љутих змијах агаренских језик и не могу црков моју држати, ни се крмити — ни себе ни ове крстијане около себе; цркве наше порушише, а нас изгнаше...“ (*„Старине“* XXV, 193; упр. „Римска курија“ 320).

Најкарактеристичније је то, да се о томе налазе прворазредни архивски подаци баш у дјелу професора Радонића „Римска курија“, које је објавио пет година прије свога чланка у „Историским записима“. Наиме, сам професор Радонић наводи извјештај мисионара оца Павлина, који је радио на унији и живио у Котору и Црногорском Приморју још од 1648 године. Његов извјештај је датиран у Котору 21 јула 1655 године, дакле, послје седмогодишњег бављења у непосредној близини Цетиња и цетињског митрополита, а очигледно и честих личних састанака с њим због питања о унији, па у њему мисионар Павлин каже и ово: „Недавно је, чак, и црногорски владика, Висарион, рукоположио за свештеника једнога седамнаестогодишњег младућа из Паштровића. Овај младић не зна ни читати, ни писати, а сада је под његовом руком док не научи служити у цркви...“ (*„Римска курија“*, 323).

Мисионар Павлин умро је крајем 1655 или почетком 1656 године (*Иб.*, 323), те је Конгрегација за пропаганду вјере одмах наименовала новог мисионара Будванина Доминика Бубића, који је био питомац Конгрегације и њен мисионар у Будви још од 1653 године. То наименовање извршено је на сједници Конгрегације од 4 априла 1656 године, а тада је Бубићу проширено мисионарско поље рада и на саму Пећку патријаршију и српског патријарха (*Иб.*, 324). Послје више од пет година бављења у Будви и Црногорском Приморју мисионар Бубић иде у Рим и лично подноси Конгрегацији разне извјештаје о своме раду (*Иб.*, 325—

326). То је било у новембру 1658 године, када је Бубић поднио Конгрегацији и једну претставку о приликама у своме крају. Професор Радонић овако наводи њен резиме: „Одређен за мисију у Пећи, нашао је (мисионар Бубић) за добро да се писмом обрати патријарху и да му достави како папа од свега срца жели да га, заједно с његовим синодом, види у јединству са св. Апостолском столицом. У тој ствари говорио је Бубић, најзад, „*con li metropolitani Mardaria et Bissarione, vescovo di Cetigne et Monte Negro*“, којима је, исто, ставио на срце да ради спаса душа својих пођу путем истине. Они су обојица прихватили то. Пошли би обојица врло радо лично у Рим да признаду папу „*per capo et pastore della chiesa universale*“, али се боје да би тиме могли изазвати неповерење у Турака...“ (Ib., 327). Ове Бубићеве ријечи, писане одмах по доласку у Рим из Будве, тј. у новембру 1658 (педесет осме), непобитан су доказ да је и тада био жив владика Мардарије, а исто тако да је и даље остао на своме положају и Висарион. Владика Висариона налази сам професор Радонић у документима чак и из 1666 године и даље („Римска курија“ 356—357), иако се, по њему, већ од 1659 помиње у документима нови црногорски владика Мардарије, који је — каже професор Радонић — „Црногорац“, док је његов претходник и имењак био — „Македонац“.

Има још прворазредних архивских података да владика Мардарије није умро 1647 године. То су баш два писма владике Мардарија, која су у своје вријеме исписали из Млетачког архива Јован Томић и Д-р Божићар Перазић, а објављена су 1953 године. Једно од тих писама је из мјесеца јуна 1650, а друго је из средине идуће, 1651, године. Првим писмом извјештава цетињски владика са народним збором Грбљане и Маињане како се Турци припремају да их напану, па се писмо завршава овим ријечима: „И ја стари владика ударио сам свој уобичајени печат ради вјеровања, да бисте тако знали“ („*Et io vecchio vescovo tocai con mio solito sigilo per credenza, accicosi sapiate*“ — Глигор Станојевић, Црна Гора у доба Кандиског рата 1645—1669 — *Историски гласник*, Београд 1953, св. 1—2, стр. 36, нап. 110). На писму доиста нема имена цетињског владике, али да је он овај „стари владика“ потврђује друго његово писмо Грбљанима из краја јуна или самог почетка јула 1651 године, које у сачуваном италијанском преводу почиње овим ријечима: „*Mardaria vescovo di Montenegro et paese maritime*...“ (Ib., стр. 38, нап. 116).

О митрополиту Мардарију, који се још од 1650 потписивао „стари владика“ нема помена у которским документима последије 1659 године, а ту би морало бити података да је и даље живио, његов наслједник, игледа, није био изабран до почетка 1662, а отада је цетињски митрополит Рувим Бољевић (И. Стјепчевић и Р. Ковијанић, Неколико података о Рувиму Бољевићу — „Историски записи“ IX, 528—529).

Што се уз овог већ „старог владика“ често помиње и епископ или „vescovo“. Висарион и што је он потписао одлуку црногорског народа и главара из 1648 године, коју наводи Глигор Станојевић (Ib., 26—29), то је ранија и каснија пракса у црногорској историји, а наиме да се свакоме старијем митрополиту бира помоћник-коадјутор, који често замјењује митрополита и мјесто њега потписује разне одлуке народних скупштина и службене црквене одлуке. Та пракса се може пратити по документима још од краја XV вијека, јер, на примјер, и на једној књизи из 1484 године стоји да је писана за владе Ивана Црнојевића, *митрополита* кир Висариона и *епископа* кир Вавиле (Записи и натписи бр. 353), а познато је да је и уз митрополита Данила био од 1719 млади Сава, па уз Саву од 1750 Василије, а од 1768 Арсеније итд. Вјероватно да се ова забуна ствара добрим дијелом и због тога што се у италијанским преводима није много пазило како ће се превести титула самога митрополита и титула његовог помоћника, а још се мање на то пазе приликом превода тих титула са италијанског језика на српски, јер се скоро увијек једнако преводе и титула „metropolita“ и титула „vescovo“, иако је између них велика разлика.

*
* * *

Професор Филозофског факултета у Новом Саду Ђорђе Сп. Радојичић, који је много урадио на познавању рада старих српских штампарија, а нарочито штампарије Црнојевића, објавио је у прошлогодишњим *Историским записима* кратак прилог под насловом *Пахомије „от Црнице Гори от Реке“*. Ту је ријеч о познатом штампару војводе Божидара Вуковића Подгоричанина, који је био и први фактор његове штампарије у Млещима (Венецији). Свој прилог професор Радојичић завршава овим ријечима: „Пахомије пише Река, а не Ријека. То чини стално. Увек употребљава слово е, а не јат. Он би јат могао да чита као е, али он баш хоће да покаже да јат изговара као е, да је екавац, а не јекавац. . . По томе е које је стављено место јат види се да Пахомије није био родом из Црне Горе. Из неког екавског краја он је дошао у Црну Гору, на Ријеку Црнојевића“ („Историски записи X/1, Цетиње 1954, 226—227).

Овај Радојичићев закључак не може се одржати, јер је донесен само на основу тога што у Пахомијевом тексту стоји да је „от Реке“, а не „от Рџке“. Иако, дакле, Пахомије пише на три мјеста у штампаним књигама од 1519 до 1521 да је „от Црнице Гори, от Реке“ (тј. „из Црне Горе, са Ријеке“ — „Записи и натписи“ I, бр. 438, 443 и 444), а два пута пише да је „от островѣ доклигѣискога езера“ (тј. „са острва у Скадарском Језеру“ — „Записи и натписи“ I, бр. 445 и „Старинар“ књ. VII, Београд 1932, 127), ипак је проглашен за дошљака и извањца, како се то некада говорило. Да се овај закључак није могао донијети само на

основу слова „е“, које пише Пахомије мјесто слова „ѣ“, а опет поред свих прецизних података које даје Пахомије о своме поријеклу, може се видјети и из многих старих докумената и из разних записа и натписа који су до данас познати нашој науци. Но мјесто дугих и сувишних цитата ево што је о овоме питању писао Вук Караџић још 1857 године, дакле прије сто година. Он, између осталог, каже и ово: „... али до скоро нијесам знао, да има и *црквених* књига тако *написаних*, а особито да у њима нема слова ѣ *никако* него мјесто њега да је свуда е! Истина да сам ја и у историји Ђорђија Бранковића налазио е мјесто ѣ... али сам мислио да је он тако писао што се родио и одрастао међу људима који тако говоре. Налазио сам гдјешто и у штампанијем србуљама, као у различним рукописима, е мјесто ѣ, али сам мислио да се то поткрало људима који су били из онијех мјеста гдје се тако говори...“ („Скупљени граматички и полемички списи“ књ. III, св. II, Београд 1896, 386). У даљем своме излагању Караџић пише о три црквене књиге које су писане „по јужним крајевима народа нашега, гдје се е не говори мјесто ѣ, него, као што је познато, је или ије или (пред самогласним словом) и“, од којих је у једној ријеч и о владици Данилу Петровићу и из његова је времена, па све имају е мјесто ѣ (Ib., 387 и даље). Послије многобројних примјера, као и дословних навода писама патријарха Максима и патријарха Арсенија III, Караџић закључује: „По различнијем мјестима, на којима се у србуљама налази е мјесто ѣ, а особито ѣ мјесто е... може се рећи да су се негда и у нас ова два слова свуда једнако изговарала“ (Ib., 394—395) и „да се ѣ и е изговарало једнако, па писари да су писали како им је дошло на перо...“ (Ib., 431).

Ристо Ј. Драгићевић